

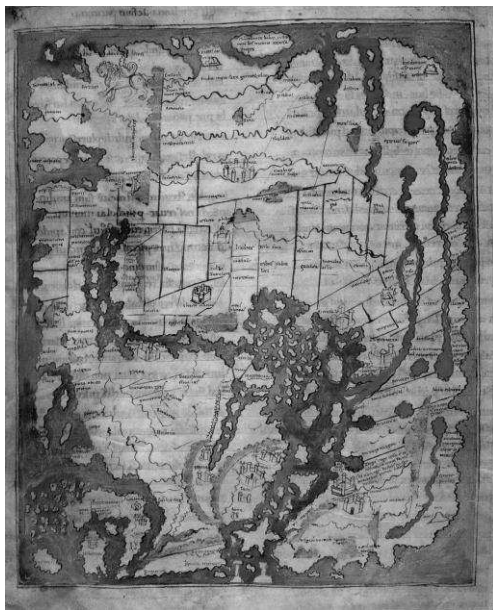
Hogyan hivatkoznak angolul földrajzi neveinkre?

Abstract: The author studied several English language and Hungarian sources from the 11th to the 21st century to examine how the place names of Hungary became known to English language readers. This paper presents a review of the history of Hungarian place name changes in English maps and in two travelogues, and how the early geographical names in Latin were replaced by mixed names and later by English names. A short introduction of the source publications is followed by a selection of names as printed in the maps in alphabetical order and by an extract from the map. Finally, the author critically analyses the present though still contradictory use of Hungarian place names in English language publications. The examination mostly includes only place names that belong to the present territory of Hungary.

Keywords: place names, translation, maps, travelogues

1. Középkori térképek

A legelső magyar térképész által készített térkép Magyarországról csak a 16. század első felében jelent meg, de mintegy 500 évvel korábban már megemlítették a magyarokat egy kolostorban rajzolt középkori térképen. Ez az úgynevezett *Angolszász térkép*, amelyet a 11. századbeli *Codex Cottonianus* tartalmaz. A kisméretű (17 x 21 cm) térképet a korra jellemzően keletre tájolták. A Kárpát-medence térségében *hunorum gens* feliratot találunk, amely a letelepedett magyar népre mint a hunok leszármazottaira utal. Olvasható rajta még *pannonia* a Dunántúl területén, valamint délkeletre a *Danubius fluvius* név. A latin nyelvű kéziratot térkép valószínűleg még a római korból származó anyag folyamatos frissítésének a terméke.

1. ábra

Angolszász térkép (<https://upload.wikimedia>)

A 13. század elején készült a németországi Ebstorfban őrzött oltárkép: ez a nagyméretű, több mint tizenkét négyzetméteres tábla a II. világháborúban sajnos megsemmisült. Ezen egy ugyancsak keletre tájolt, kör alakú térkép volt látható, melyet minden bizonnyal angol szerző, Gervase of Tilbury (ca. 1150–1220) készített. A térképi nevek között ezt a mondatot is olvashattuk: *H olim terra hunor fuit pan- nonia inferior q nunc Ungaria* (Itt volt egykoron a hunok földje, Felső-Pannónia, amely most Magyarország). Ez az első térkép, amelyen Magyarország neve megjelenik. Szerepel rajta még az *Ister fls* (Duna) és a *Draus fl.* (Dráva) név is.

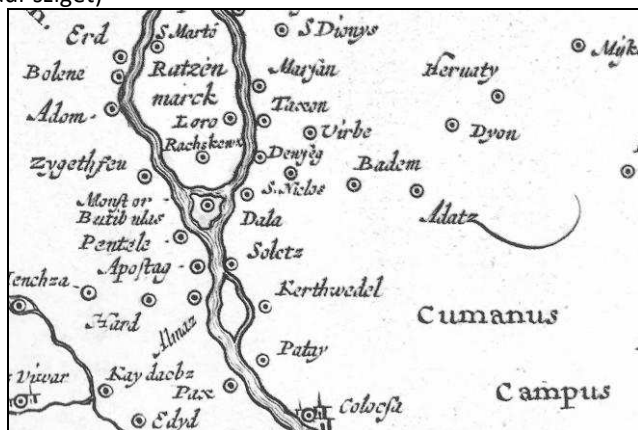
2. Újkori térképek

2.1. *The Mape of Hungary*

Ebben az időszakban az angolok inkább arra törekedtek, hogy a gyarmataikat térképezzék, így Közép-Európa kiesett az érdeklődésük

köréből, és viszonylag kevés térkép készült a Kárpát-medencéről. John Speed (máshol Iohn Speede, 1551/52–1629) kartográfus és történész 1626-ban, Gerardus Mercator (1512–1594) 1585-ös térképe alapján metszett, de 1627-ben megjelent díszes, a kor nemesi és polgári öltözeteinek rajzával illusztrált 51 x 39 cm-es, kézzel színezett térképet Magyarországról *The Mape of Hungari* címmel. Speed volt az első angol kiadó, aki külföldi országok térképeit foglalta atlaszba. A kb. 1 : 925 000 méretarányú, Ferrótól tájolt térképen csak a cím felirata van angolul, a térkép változatos természetföldrajzi névanyaga (összesen tizenkettő) vegyesen magyaros (pl. *Chalokewz, Somlyo*), német (*Neusidlersee, Schiltberg*) vagy latin alakú (*Balaton lacus, Cumanus Campus*). A domborzatot halmokkal ábrázolta.

A Speed térképén előforduló természetföldrajzi neveket az alábbi összeállítás tartalmazza. (Érdekes, és nyilván nem véletlen, hogy Tokaj neve ezentúl minden vizsgált térképen megjelenik!): *Bacon* (Bakony); *Balaton lacus* (Balaton); *Chalokewz* (Csallóköz); *Cumanus Campus* (Kunság); *Danubius* (Duna); *Peisofewrtew/ Neusidlersee* (Fertő); *Ratzen Marck* (Csepel-sziget); *Sarwyz* (Sárvíz); *Somlyo* (Somlyó); *Tadikha* (Tátika); *Tokayg* (Tokaj); *Verthes/ Schiltberg* (Vértes); *Visse Insula* (Visegrádi-sziget)

2. ábra

The Mape of Hungari (részlet, Speed 1627)

2.2. *The Universal Traveller*

Egy a világ országait bemutató, Angliában 1752-ben kiadott műhöz (*The Universal Traveller: or, a Compleat Description of the Several Nations of the World*) készült egy John Gibson (?–1792) geográfusnak tulajdonított 25 x 30 cm-es rézbe metszett Magyarország-térkép. A lap színezetlen, kb. 1 : 2 350 000 méretarányú. Figyelemreméltó, hogy a fokhálózat alapjául a greenwichi meridiánt használta (ez csak 1884-ben lett általánosan elfogadott kezdő meridián), a domborzatot a kevésbé kifejező halmokkal ábrázolta. A terjedelmes, háromkötetes mű nagyon népszerű volt korában, több kiadást ért meg.

Sajnos a térképen, amely korábbi térképek másolatának másolatán alapult, számos elírás, esetenként nehezen értelmezhető név van. Nagyon kevés természetföldrajzi objektumot, egy kivétellel csupa vízrajzi elemet nevez meg. Írásában német nyelvi hatás érezhető (pl. *Teysse*), de sok a nyilvánvaló betűhiba (pl. *Simathora* Simontornya, *Thyan* Tihany helyett) és a meglehetősen pontatlan névelhelyezés is. Megjelenik azonban az *Upper Hungary* országrész név Felső-Magyarország jelölésére. A névrajz angolra alakításának másik, de nem szerencsés példája Pécs térképi neve: *Five Churches*. Alább válogatás olvasható a térképi helynevekből, amelyek között mindössze nyolc természetföldrajzi név.

Berkin (Berettyó)

Danube (Duna)

Kreish R. (Körös)

Merish R. (Maros)

Newsidle Sea (Fertő)

Platten Sea (Balaton)

Schut I. (Csallóköz)

Teysse (Tisza)

Tockay (Tokaj)

Upper Hungary (Felső-Magyarország)

3. ábra
Hungary (részlet, Gibson 1752)

2.3. A New Map of Hungary

Robert Townson (1762–1827), tudós angol utazó Magyarország természeti kincseinek térképét adta ki 1797-ben *A New Map of Hungary, particularly of its Rivers and Natural productions* címmel, amely a *Travels in Hungary, with a short account of Vienna in the year 1793* könyvének részeként jelent meg. Ez a mű mutatta be elsőként tudományos igénnyel természeti értékeinket Nyugat-Európa számára. A nagyon szép, színes és nagyméretű (59 x 46 cm-es, kb. 1 : 1 250 000 méretarányú) térkép alapja a felvilágosodás korának kiváló hazai tudósának, Korabinszky Jánosnak (1740–1811) 1791-ben megjelent vízrajzi és statisztikai térképe volt, amelyet Townson kiegészített földtani adatokkal és jelekkel.

A bőséges magyar névrajzot az olvasóközönsége kedvéért angolra fordította. Mivel előzmények nélkül végezte el a hatalmas munkát, ma könnyű benne felfedezni a következtelenséget. Például a *Holt Maros* magyarul olvasható, az *Old Theisz* részben angolul és németesen; a Csörsz-árok két angol alakot kapott (*Devils or Csircs Ditch*), az *Ördög Árka* egyet sem; a Fekete- és Sebes-Körös jelzője magyar alakú, a Kis-Somlóé nem (*L. Somló H.*) – akkoriban még nem is volt egyértelmű, hogy az adott jelző állandó vagy csak alkalmi

része a névnek. A *Ludas Tó* és a *Platte Lake* (Balaton) nemcsak fordítási, hanem az utóbbi névhasználati bizonytalanságot is mutat, mert a leíró részben a *Balaton* név szerepel. Az ilyen típusú hibák azonban még a 21. században, rangos kiadók anyagában is meglepően gyakran előfordulnak.

Tokay szerepel a térképen, de a vulkanikus Tokaji-hegységre egy lényegyet kifejező, leíró nevet használ: *Volcanic Hills*. Az Alföld név a térképen ugyan nincs megírva, de folyószövegben *great plain* vagy *Great Puszta* alakban hivatkozik a tájra. Kifejezetten előremutató azonban, hogy a szerző-fordító a fordításban a magyar *i* képzős földrajzi neveket visszavezette az alapalakra, pl. *Boglar H.*, *Ketskemet Heath*, illetve többnyire jelölte az angol olvasók számára idegen mellékjeles magánhangzókat (pl. a *Büdösszék*, *Kőallya H.* nevekben).

A mű természetföldrajzi névanyaga a térkép céljából adódóan is gazdag: a különböző víznevek száma harminc, olvasható több mint húsz domborzatnév, tíz tájnév és többek közt hat szigetnév (a korábbi térképeken lényegében nem jelentek meg a tájnevek, csak a megye- és országrésznevek). Alább válogatás következik a térképen olvasható, különböző típusú helynevekből.

Bakony (településnév!)

Boglar H.

Devils or Csircs Ditch

Fekete Körös

Füzes ér

Great Cumania

Gyöngyös mellek

Holt-Maros

Jazygers

Ketskemet Heath / Ketskemeti Puszta

L. Somló H.

Little Cumania / Kis Kunság

Ludas Tó

Old Theisz

Ördög Árka

Platte Lake

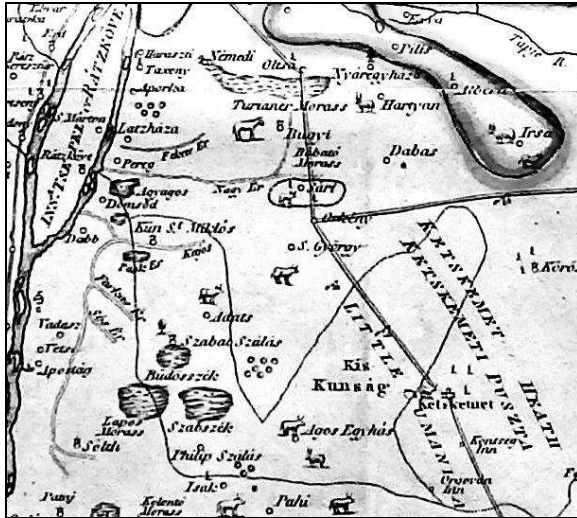
Sebes Körös

St. Andrews Island

Tokay

Tótság

Volcanic Hills

4. ábra

A New Map of Hungary, particularly of its Rivers and Natural productions
(részlet, Townson 1797)

2.4. A New Map of Hungary

A magyar reformkor időszakából származik William Home Lizars (1788–1859) rézbe metszett, csíkozásos domborzatábrázolású, kézzel határszínezett, kb. 1 : 1 750 000 méretarányú térképe (mérete 43 x 36 cm), mely 1841-ben jelent meg az *Edinburgh Geographical General Atlas* kettős lapjaként. Természetföldrajzi névrajza gyakorlatilag csak a folyókra és a dunai szigetekre korlátozódik. Előrelépés azonban, és ebben következetes, hogy a magyar földrajzi köznévi utótagokat (folyó, sziget, tó) angolra fordítja.

Bretty R. (Berettyó)

Cumania (Nagykunság)

Cumans (kunok)
Danube R. (Duna)
Fair Keres R. (Fehér-Körös)
Gr. Isle of Schut (Csallóköz)
I. Csepel (Csepel)
Keres R. (Körös)
Kosz I. (Szentendrei-sziget)
L. Isle of Schut (Szigetköz)
Lake Balaton (Balaton)
Maros R. (Maros)
Neusiedler I. (Fertő)
R. Eupel (Ipoly)
Theyss R. (Tisza)
Tokay (Tokaj)

5. ábra

Hungary, Transilvania & c. Provinces of Austria (részlet, Lizars 1841)

2.5. Hungary

John Tallis (1817–1876) 30 x 24 cm méretű acélmetszete egy kb. 1 : 3 000 000 méretarányú, kézi színezésű térkép, amelyen az országrészhatárokat színes vonal emeli ki. A térkép egy képes világtlaszban jelent meg a magyar szabadságharc után két évvel.

Névanyagában nála is meghatározók a víznevek. Bár a magyar föld domborzat alapú tájtagolása és a tudományos helynévadás még várat magára, igazából egészen a Trianon utáni évekig, a térkép természetföldrajzi neveinek közel negyedét már három nagyobb (Alföld, Bakony, Mátra) és két kisebb kiterjedésű, de szorosan a vízrajzi környezethez kapcsolódó táj (Bodrogek, Taktaköz) neve képezi. Tallis helyel-közel követi azt az elvet, hogy a folyónév jelzője a tulajdonnév állandó része. Nem fordítja le a Fehér- és a Sebes-Köröst, ellenben a Kis-Rába jelzőjét igen.

Bakonyer Wald

Berettyo R.

Bodrokoz

Danube

F. Koros R.

Gr. Schutt I.

I. CzepeI

Ipoli R.

Lit. Raab R.

Lit. Schutt I.

Marghitta I.

Matra M

Neusiedler See

Plains

Platten See

R. Kraszna

R. Maros

R. Reptze

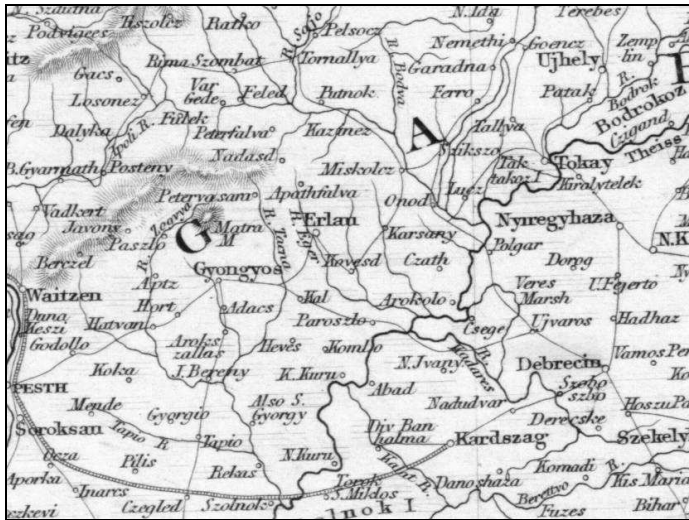
R. Zogvya

Sarviz R.

Sebes Koros R.

Taktakoz

Tokay

6. ábra
Hungary (részlet, Tallis 1851)

3. Két útleírás

Az útleírások szerzőit rendszerint a helyi lakosok, nem egyszer szakértők segítik, akik idegen nyelven is beszélnek. Ezért a földrajzi neveket nem egyszerűen hallás vagy sokszor vegyes megbízhatóságú idegen nyelvű források alapján jegyzik le, hanem helyszíni információk alapján.

3.1. Austria, Vienna, Prague, Hungary, Bohemia, and the Danube

Johann Georg Kohl (1808–1878) német geográfus és utazó Európa nagy részét bejárta. Útirajzai hamarosan megjelentek angolul is Londonban (Kohl 1843), de ezek sajnos nem tartalmaztak térképet. Ez a nyilvánvaló hiányosság tetten érhető abban is, hogy bár munkájában tizennyolc természetföldrajzi nevet említ, azokból csak néhányat lehet Lizars mindössze két évvel korábban kiadott térképén megbízhatóan azonosítani: négy folyót (*Theiss* [= Tisza], *Maros*, *Koros*, *Danube*), két tavat (*Balaton*, *Neusiedler Lake* [= Fertő]) és egy tájnevet (*island of Schutt* [= Csallóköz]). Nem jobb a

helyzet akkor sem, ha az útirajz földrajzinév-névanyagát vetjük össze a néhány évvel későbbi Tallis-féle Magyarország-térkép névrajzával: a leírásban ugyancsak csupán hét olyan természetföldrajzi helynév szerepel, amely lokalizálható a térképen is: Danube, Maros, Platten Lake [= Balaton], Neusiedler lake, island of Schutt, island of Czepel, Bacony forest.

Az angol fordításban a magyarországi névanyag vegyesen német, angol, magyar vagy valamilyen keverék (pl. német *Raabau*, angol *Castle Hill*, magyar *Hansag*, angol–német *island of Schütt*). Azonban annak ellenére, hogy fordításról van szó, a magyarországi földrajzi nevek nagy része – kisebb változásokkal bár – lényegében az itt olvasható alakban szerepel a későbbi angol nyelvű szakirodalomban (pl. *Bacony forest*, *Balaton*, *Little Hungarian Plain*, *Margaret's Island*, *Pilis range*). Feltűnő, hogy a legnagyobb kiterjedésű tájnevünk, az Alföld nem kap semmilyen nevet, csak körülírást: *plain of the Theiss* vagy *central plains of Hungary*. A gyakrabban előforduló nevek esetében bőven akadnak helyesírási következetlenségek a könyvben (pl. *Neusiedler Lake* – *Neusiedler lake*; *island of Schutt* – *island of Schütt*; *Castle Hill* – *Castle hill*; *Batschka* – *Batshka*), de nincs egyetlen azonosíthatatlan helynév sem a topográfiai leírásokban.

3.2. *Between the Woods and the Water*

Patrick Leigh Fermor (1915–2011) útirajzában (*Between the Woods and the Water: On Foot to Constantinople from The Middle Danube to the Iron Gates [1933–1934]*) a Dunakanyartól az Alföldön át eljut Romániába. A szerző a trianoni országon belüli élményeit írja le érzékletesen több mint ötven év távlatából, ám közben meglepően kevés táj- vagy egyéb természetföldrajzi nevet említ. A könyv belső borítója egy angol névrajzú térkép, amelyen követhető az akkor mindössze tizenkilenc éves szerző útvonala. A leírásban és a térképen – nem számítva a településneveket – összesen csak tizenhárom magyarországi helynév található. A hosszú életű író útirajzának Magyarországra vonatkozó fejezeteit magyarul is kiadták 2000-ben *Erdők s vizek közt. Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel*

1934-ben címmel, majd egy évre rá magas állami elismerést kapott (Pro Cultura Hungarica Emlékplakett).

7. ábra

Between the Woods and the Water (térképészlet, Fermor 1986)

Térkép	Szöveg
<i>Bakony Forest</i>	
	<i>Great Cumania</i>
<i>Great Plain</i>	<i>Alföld, Great Hungarian Plain, Great Plain, Plain</i>
<i>Hortobágy</i>	
<i>Jazygia</i> (az Északi-középhegység helyén)	
<i>L. Balaton</i>	
<i>Little Cumania</i>	
<i>Pilis Hills</i>	<i>Pilis</i>
<i>R. Danube</i>	<i>R. Danube</i>
<i>R. Mureș</i>	
	<i>Sebes Körös</i>
<i>Tisza</i>	<i>Tisza</i>
	<i>Zaprya</i> (elírás, tkp. Zagyva)

1. táblázat

Magyarországi helynevek (Fermor 1986)

4. Napjaink

Mi az helyzet napjainkban, van-e rendszere annak, hogyan nevezzük és írjuk tájneveinket az angolul olvasó külföldiek számára? A geográfia hazai művelői fontosnak tartják, hogy országunkról első kézből kapjanak képet az érdeklődő külföldi olvasók. A magyar földrajzosok rangos szakmai folyóiratát, az 1952-ben indított *Földrajzi Értesítőt* 2009-től (ahogy a kiadó írja: a nemzetközi szakmai követelményekhez igazodva) kizárólag angol nyelven, *Hungarian Geographical Bulletin* néven adják ki. Az utóbbi két évtizedben rendre jelentek meg angol nyelven színvonalas hazai kiadású földtudományi, néprajzi, régészeti szakkönyvek és atlaszok, ismeretterjesztő és turisztikai kiadványok, internetes ismertetések. Ezekben a külföldieknek készült kiadványokban a leírások, a szövegközi ábrák, táblázatok, térképek bőségesen tartalmazznak magyarországi természetföldrajzi neveket. Azonban nagyon zavaró, hogy földrajzi neveink az angol nyelvű szakirodalomban és népszerűsítő kiadványokban rendkívül sokféle alakban fordulnak elő, gyakoriak a szinonimák és a következetlenségek. Mindez nehezíti, nem egyszer lehetetlenné teszi a tájak, objektumok azonosítását. A magyarországi két tanítási nyelvű iskolákban a földrajzot angolul tanító kollégáknak nem áll rendelkezésre Magyarországról egységes, angol névrajzú térkép. Helyette különböző megbízhatóságú forrásokból átvett névanyaggal dolgoznak. A következetlenül változtatós és helyesírású névhasználatra néhány példa szolgál az alábbiakban. A nevek mindegyike elismert kiadók és szerzők 21. százi munkájából való.

Alföld: *Alföld, Great Alföld, Great Hungarian Plain, Great Plain, Great Plains, Great Plains of Hungary, Hungarian Great Plain, Middle Danubian Plain, Pannonian Plain.*

Balaton-felvidék: *Balaton Highland, Balaton Highlands, Balaton Upland, Balaton Uplands, Highland of Balaton.*

Bükkalja: *Bükk foothills, Bükk Foothills, Bükk foreland, Bükk Foreland, Bükkalja, Bükkalja foothills.*

Dunántúli-középhegység: *highlands of Transdanubia, Pannonian Central Mountains, Transdanubian Central Mountains,*

Transdanubian Central Range, Transdanubian Medium Mountains, Transdanubian Middle Mountains, Transdanubian Mid-mountain, Transdanubian Mountains, Transdanubian range, Transdanubian Range.

Északi-középhegység: *North Hungarian Mountain Range, North Hungarian Mountains, North Hungarian range, North Hungarian Range, Northeast Hungarian Central Mountains, Northern Hills, Northern Hungarian Range, Northern Medium Mountains, Northern Uplands, North-Hungarian Mountains.*

Holdvilág-árok: *Holdvilág Ditch, Holdvilág Graben, Holdvilág Valley.*

Kab-hegy: *Kab Hill, Mount Kab, Kab-hegy.*

Kisalföld: *Kisalföld, Kis Alföld, Little Alföld, Little Danubian Plain, Little Hungarian Plain, Little Plain.*

Nagy-Hideg-hegy: *Mount Nagy-Hideg, Mount Nagy-Hideg-hegy, Nagy-Hideg Hill, Nagyhideghegy, Nagy-Hideg-hegy.*

Oszoly-csúcs: *Oszoly High, Oszoly Hill, Oszoly Hilltop, Oszoly-tető.*

Várhegy: *Castle hill, Castle Hill, Fortress Hill, Vár Hill, Vár-hegy.*

A némettel ellentétben, a természetes angol névadásnak nálunk nem alakulhatott ki hagyománya. Vannak már elfogadott, meggyökeresedett nevek, de sokuk egységes szakmai és nyelvi szemlélettel még alakítható. Jelenleg folynak a több kötetes, magyar és angol nyelvű *Magyarország nemzeti atlasza* új, magyar–angol kiadásának munkái az MTA Földrajztudományi Intézet koordinálásával és az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszék mint stratégiai partner közreműködésével. Az igen magas szakmai színvonalú, általában csak húsz-harminc évenként összeállított nemzeti atlasz meghatározó forrásértékű kiadvány lehet a külföldiek számára. Ezért is egyre sürgetőbb feladat az egységes elveken alapuló, rendszerbe illeszkedő és időálló angol nyelvű névanyagunk kialakítása.

Felhasznált irodalom

Fermor, P. L. 1986. *Between the Woods and the Water: On Foot to Constantinople from The Middle Danube to the Iron Gates (1933–1934).* London. John Murray Ltd.

- Gibson, J. 1752. Hungary. In: Salmon, T. *The Universal Traveller: or, a Compleat Description of the Several Nations of the World*. London. Richard Baldwin.
- Kohl, J. G. 1843. *Austria. Vienna, Prague, Hungary, Bohemia, and the Danube*. London. Chapman and Hall.
- Lizars, W. H. 1841: Hungary, Transilvania & c. Provinces of Austria. In: *Edinburgh Geographical General Atlas*. Edinburgh. W. H. Lizars.
- Speed, J. 1627: *The Mape of Hungari*. Budapest. EuroMap Kft. és DigiPel Kft. [faksimile kiadás, 2002].
- Tallis, J. 1851: Hungary. In: *Illustrated Atlas*. London & New York. John Tallis & Co.
- Townson, R. 1797: A New Map of Hungary, particularly of its Rivers and Natural productions. In: *Travels in Hungary, with a short account of Vienna in the year 1793*. London. G.G. and J. Robinson.

Internetes hivatkozás

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f0/Cotton_world_map.jpg – 2019.08.19.